



השפה הספרותית י

מדע נצרך

אנחנו עסוקים בנושא של הצורך. דברנו על כך שיש מדע שמתעסק במבנים, מה שמכונה דברים אובייקטיביים, שדנים כביכול על האמת כשלעצמה. על פניו הוא המדע בעל הערך הגבוה יותר, שיש לנו יותר הערכה כלפיו, בתור מה שחוקר את המציאות. אבל הרב אומר שזה לא כך, שהמדע הזה בעצם עסוק בשוליים של המציאות, בחושים. המדע שעסוק בדברים עצמם, שיכול לפגוש את הדבר עצמו, הוא המדע הספרותי, האמנות, שיכולה לפגוש את הדברים עצמם, לדבר עליהם ולחשוף אותם.

בצלאל

נרחיב על המושג צורך במקור נוסף. הנושא הכללי הוא בצלאל¹ והרב מסביר מהי אמנות ומה הערך שלה.

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: בצלאל על שם חכמתו נקרא. בשעה שאמר לו הקב"ה למשה: לך אמור לו לבצלאל עשה לי משכן ארון וכלים, הלך משה והפך, ואמר לו: עשה ארון וכלים ומשכן. אמר לו: משה רבינו, מנהגו של עולם – אדם בונה בית ואחר כך מכניס לתוכו כלים, ואתה אומר: עשה לי ארון וכלים ומשכן?! כלים שאני עושה – להיכן אכניסם? שמא כך אמר לך הקב"ה: עשה משכן ארון וכלים. אמר לו: שמא בצל אל היית וידעת?! (ברכות, דף נה, ע"א).

הקב"ה אמר למשה לעשות את אוהל מועד. משה הולך לבצלאל ואומר לו שצריך לעשות את המשכן לפי הסדר הבא: ארון, כלים ומשכן. כלומר, קודם כל את הארון ובסוף האוהל. אומר לו בצלאל, לא יכול להיות שככה אמר לך הקב"ה. מן הסתם הוא אמר לך קודם משכן ואח"כ ארון וכלים. משה מאוד מתפעל מכך, והוא שואל את בצלאל, איך ידעת? האם היית כשהקב"ה דיבר איתי?! בצלאל עונה לו שתשובה פשוטה: זו דרכו של עולם, אדם בונה בית ואחר כך מכניס את הכלים לתוכו.

טוב, אפשר להגיד שבצלאל היה איש פרקטי ומעשי, והוא אומר למשה שככה לא נוהגים בעולם, קודם כל בונים את המקום ואחר כך שמים בתוכו את מה שרוצים לשים. יש סדר

¹ עין איה ברכות, פרק תשיעי, לא.

איך לארגן דברים. אבל לא משמע ככה, הרב מסביר שבצלאל הכיר את העולם דרך האמנות. הכרת העולם על ידי האמנות היא הכרה אמיתית.

הנושא איננו פרקטי אלא מהותי, זו אמירה מהותית וצודקת כיוון שככה הדברים נראים. לכן משה כל כך מתפעל, הוא אומר לו 'שמא בצלאל היית?'. ובצלאל עונה שזה דבר פשוט – ככה דברים צריכים להיות.

זו לא מחלוקת כמו קורח ועדתו, בצלאל לא בא לחלוק על משה, הוא תלמיד של משה. ובכל זאת כאשר משה אומר לו את הדברים שאמר הקב"ה, הוא עונה שלא יכול להיות שככה הקב"ה אמר. כיוון שבצלאל הוא אומן, ויש באמנות תיאור אמיתי ונכון, לכן הסדר הנכון הוא קודם כל לבנות מקום. גם הקב"ה בתור אומן, הדבר הראשון שהוא עשה הוא ליצור מקום, אחר כך הוא הכניס למקום הזה את מה שהוא רצה.

הרגש הטבעי

נראה איך הרב מסביר את זה:

הרגש הטבעי של הנפש המצטיינת במלאכת המחשבת של הציור, עיקר כשרונו הוא שיהיה ציורו חזק מאד וטבעי. רגשו הפנימי שהוא הכשרון המיוחד לחכמה הזאת של מלאכת הציור, לא תתנהו בשום אופן לצייר איזה דבר שלא כמנהגו וארחו הראוי לו על פי תכונתו. (עין איה ברכות, פרק תשיעי, כט).

מדובר כאן על רגש טבעי, רגש טבעי מתאים מאוד לנושא של צרכי האדם. הרב כותב על הרגש ש'טוביה גניז בגויה'² כלומר, הטוב שלו נמצא בתוך עצמו, זוהי הרגשה. להרגיש פירושו שהתוכן נמצא בתוכו. הרגש הוא המדע של הצורך, בניגוד לשכל שמרחק מביא את לחמו.

הרב אומר 'שיהיה ציורו חזק וטבעי', פירושו, ש'לא תתנהו בשום אופן לצייר איזה דבר שלא כמנהגו וארחו הראוי לו על פי תכונתו'. בהמשך הוא מביא דוגמא:

כחכם הזימרה האמיתי אשר בשמעו קול של נגינה שאינו על פי חוקי ההרמוניא הטבעיים החקוקים בנפש, לא תוכל נפשו לשאתה ויכיר שכאן יש חסרון סדר, שנפשו הטבעית כבר מרגשת את הראוי ואת

² אגרות ראייה א, עמ' קלה, אגרת קי.

שאינו ראוי לפי מצב הנפש הטבעית בסדרי ההרמוניא. גם הצייר האמיתי רושם של הרגשו חזק מאד לצייר כל דבר על פי טבעו המיוחד לו, ואותו הצביון שיש במציאות מוכרח הוא שיצא מתחת יד ציורו, והשינוי שבין המציאות אל הציור לא תוכל נפשו העדינה לקבל במנוחה. (שם).

כמו שאדם בעל חוש מוזיקאלי לא יכול לסבול זיוף. כיוון שיש אצלו אמות מידה של הרמוניה, הנפש שלו לא יכולה לסבול זיוף. כך יש גם לכישרונות של הקב"ה יש אמות מידה, וברגש יש וודאות גדולה לדעת מה נכון ומה לא נכון. הרב קורא לזה רגש חזק, 'ציורו חזק מאוד וטבעי'. ברור לו שכך צריך להיות ולא אחרת.

נקודה חשובה כאן היא היחס שבין נבואת משה רבנו, שהיא נבואה של אספקלריה מאירה, לבין העולם הרגשי. העולם הרגשי כאן לכאורה שווה לנבואת משה. מצד אחד משה בא עם התורה, עם דבר ה', מולו עומד בצלאל ולא מתקפל, לא מוריד את הראש, ואומר: לא יכול להיות שזה ככה, צריך להיות כמו שאני אומר.

תחשבו על הפרופורציות, אספקליה מאירה, דבר ה', אמת לאמיתה, דאורייתא. ומול זה עומד אדם, אומן, ואומר 'אני מרגיש', עולם הרגש שלי בתור אמן, אומר לי שזה לא נכון. ובאמת הוא צודק, ככה הקב"ה אמר.

דעת עליון ודעת תחתון

יש מספר מקומות שבהן הרב משווה בין דבר ה', לבין הדעה של תלמיד חכם. אחת מהם היא משה עצמו, ששומע מהקב"ה, באספקלריה מאירה, שהוא הולך לתת תורה בתאריך מסוים, והוא מחליט, על פי השכל הלימודי שלו, להוסיף יום אחד.³ דוגמא נוספת היא רבי יוסי,⁴ שאומר לנו את הדברים האלו על משה, מסברתו, בלי שראה אותם בפסוקים.

אלו דוגמאות שמראות את הערך הגדול של האדם. זה מה שנקרא דעת תחתון – זו הדעה של תלמיד חכם שמחליט דברים מתוך הלימוד שלו. לעומתו נמצאת דעת עליון שהיא הדעה של הקב"ה.

אצל בצלאל זה יותר חריף, כיון שלא מדובר על תלמיד חכם, אלא מדובר על הרגש, על הכישרון האומנותי של האדם. כל זה מחזק את הנקודה, ש'הרגש הטבעי שמצטייר

³ שבת, דף פז, ע"א; עין איה שם, פרק תשיעי, כט-לא; לד.

⁴ שם.



במלאכת המחשבת, עיקר כשרונו שיהיה ציורו חזק מאוד' – הוא לא מתפעל, כיוון שהוא יודע שזה הטעם שלו. אין לבצלאל הסבר למה הוא חושב ככה, הוא אומר שזה מנהגו של עולם, ככה הוא רואה את הדברים, מכיוון שהטוב הזה גנוז בו.

החוש האסתטי וההרמוני

ואותו הצביון שיש במציאות מוכרח הוא שיצא מתחת יד ציורו, והשינוי שבין המציאות אל הציור לא תוכל נפשו העדינה לקבל במנוחה. (שם).

תחשבו על המשפט הזה: 'ואותו הצביון שיש במציאות', מדובר על המציאות עצמה, 'מוכרח שיצא מתחת יד ציורו'. כלומר, כשהוא מצייר, המציאות מופיעה דרך הציור הזה, ואם הוא רואה שיש משהו שלא מתאים, החוש שלו לא יכול לקבל את זה.

מדובר כאן על חוש אסתטי וחוש הרמוני, החושים האלו מובילים את האדם ואומרים לו שככה המציאות מתגלית. אפשר להגיד יותר מזה, לא רק שככה המציאות מתגלית, אלא שדרך האומן המציאות מתגלית. הוא לא רק מתאר את המציאות, אלא המציאות ממש עוברת דרכו. מעניין לראות שהמוזיקה היא הדבר הפשוט, והציור נלמד ממנה בקל וחומר' – כמו שבמוזיקה אדם מוזיקאי לא יכול לסבול זיוף, ככה גם בציור.

ההרמוניה והאסתטיקה קשורים לחושים של שמיעה וראיה, ההרמוניה קשורה למוזיקה, האסתטיקה לציור. בנוסף להם יש גם חוש טעם שהוא הדעת, וחוש ריח שהוא מימד נוסף, כל אחד מהחושים האלו מתאר חלקים מהמציאות, דרכם אנחנו חשים את המציאות, וכך החיים נחשפים, זורמים ומתגלים. בעצם יוצא שהחושים הם השפה של המציאות האמיתית.

הנושא שלנו הוא הצורך. אנחנו רואים מכאן איך מופיע המושג צורך, הוא מגיע בוודאות גדולה, ודרכו מתגלית המציאות.

החכמה שקודמת לחכמה

בהמשך הגמרא אומרת שאין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה. במילים אחרות יש חכמה שמקדימה את החכמה – מי שרוצה לקבל חכמה צריך שתהיה לו חכמה לפני כן.

אמר רבי יוחנן אין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה.
 כשרון החכמה תלוי בשני דברים בתלמוד ושקידה והוספת ידיעה



וניסיון. אמנם הדבר העיקרי הוא הכשרון הטבעי, כי מי שיש לו כשרון טבעי מיצירת נפשו אל החכמה, הוא ירבה להשתלם בחכמה עם השקידה. (עין איה ברכות, פרק תשיעי, לא).

כשרון החכמה תלוי בשקידה ובניסיון – זה דבר פשוט, צריך לעבוד קשה ללמוד, לתרגל, להוסיף ניסיון. 'אמנם הדבר העיקרי הוא הכישרון הטבעי'. הכישרון הטבעי אלו הצרכים, חוש ההרמוניה, החוש האסתטי של האדם. אלו תכונות שיש באדם, שדרכם המציאות מתגלית. החכמה הרגילה היא 'תלמוד', שקידה, הוספת ידיעה וניסיון, ויש משהו שקודם לה, הכישרון הטבעי, הוא החכמה שקודמת לחכמה.

כל זה קשור להבנה שהחיים הם המציאות ולא הדומם. המדע מתעסק בדומם, בחומר – אלו דברים זניחים, השוליים של המציאות. הדבר עצמו הוא החיים, החיים הם מה שנמצא בתוכנו. לחיים האלו יש מבנים שיוצאים החוצה, ודרכם המציאות מתגלית.

עולם חסד

דברנו קצת על המקור בו הרב אומר שאם הקב"ה רצה לבנות עולם של חסד, לא יתכן שאף אחד לא יהיה מודע לזה.⁵ החיים הם אלו שיכולים להרגיש ולחשוב על חסד, ממילא הם אלו שיכולים לקבל את אור ה', לכן הם עיקר הבריאה. מהבחינה הזו כל הדומם הוא מיותר, כיוון שהוא לא מודע לכך שהקב"ה ברא עולם של חסד.

אם עיקר הריאליה של היש, היא החיים, אז מה עושים עם כל עודף החומר שיש בעולם? אמרנו שאולי זה הצד החיצוני של המלאך סנדלפון. כמו שלאדם יש גוף, ככה גם המציאות החומרית היא איזושהי דמות ספרותית שיש לה פנים ויש לה שם, והחומר הוא כאילו הגוף שלה. אז החומר כבר לא מיותר, כיון שיש דמות חיה שחיה את התופעה הזו והחומר הוא רק הגוף שלה.

אם ניקח את זה לעניין שלנו: המדע עסוק בגוף, בקליפה של הדבר. הדבר עצמו הוא החיים, ובחיים גנוזה ההרמוניה והאסתטיקה.

נגישות

בכישרון יש יתרון נוסף, שהוא נותן לאדם את הנגישות לתופעה. 'כי מי שיש לו כשרון טבעי מיצירת נפשו אל החכמה, הוא ירבה להשתלם בחכמה עם השקידה'. אחד הדברים

⁵ עין איה ברכות, פרק שביעי, נג.

שהמדע הנצרך עושה לאדם, שהוא מתעניין בו. זהו מימד נוסף של הצורך. לא רק המבנה האסתטי וההרמוני, אלא גם הנגישות. מי שיש לו כישרון, הוא נגיש לתופעה הזו – 'הוא ריבה להשתלם'. מכיוון שדרך זה החיים מופיעים דרכו, אז גם אכפת לו וזה מעניין אותו, והוא גם מבין בזה יותר טוב.

אבל מי שחסר לו כשרון היצירה בטבע נפשו לא יועיל לו לעולם כל לימוד להשלים את אותו הכח החסר לו מתחילת יצירתו. וטעמו של דבר הוא שהחכמה האמתית אינה מהדברים החיצונים הנקנים על ידי לימוד וידיעה, כי אם ציור הפנימי שבנפש המכרת בהבנה של הכנה פנימית את ערך החכמה, ומכרת איך להתאים את כל הידיעות הפרטיות אל כללות מושג החכמה. (שם).

כלומר, לא הידע הוא שנותן את הדבר, 'כי אם ציור פנימי שבנפש'. החכמה האמתית היא אותם מבנים פנימיים שיש לאדם, אותם צרכים שיש לו.

החכמה גם 'מכרת איך להתאים את כל הידיעות הפרטיות אל כללות מושג החכמה'. כמו שאדם שיודע יפנית יודע מה עושים עם השפה הזו. אדם שיודע עברית, יודע איך מדברים אותה, איך בונים משפטים ואיך יוצרים איתה. אותו דבר כאן: אדם שיש לו כישרון פנימי, קודם כל מבין את החשיבות שלו, אבל הוא גם יודע מה לעשות איתו. לכל אדם יש את זה, אבל יש כאלו שהכישרון יותר מפותח אצלם.

הטעם הפנימי

... והחידוש הוא אמנם שאין הדבר מיוחד רק לדברים שהרגש בהם עיקר, כחכמות היפות, כי אם הוא הדין לשלימות של כל חכמה, כי החכמה השלמה היא רק אותה המתפשטת על כל כוחות הנפש ומתיחדת עם הכשרון הפנימי, וממלאת את הנפש בהודעה. נמצא שכל חכמה יסודתה בתכלית שלימותה היא גם כן ברגש הפנימי, על כן אין הקב"ה נותן חכמה כי אם למי שיש בו חכמה. (שם).

'כל חכמה' הכוונה אפילו למתמטיקה ופיזיקה, שהם כביכול מדעים שאינם נצרכים, גם הם מקורם ברגש הפנימי.

כי גם החכמה הכללית המופשטת מכל רגש גופני ותלויה רק בידיעה והבנה שכלית, גם כן לא תהיה מושלמת לאדם היודע אלא אם כן יש לו



כשרון נפשי ויחש פנימי אל החכמה להקרא בשם חכם לב, ואז יתן השם יתברך לו חכמה כפי פעלו בעבודתו העיונית. והנאמר יגעת ולא מצאת אל תאמין מוסב רק על ערך הידיעות וההבנות הפרטיות של מקצועות מיוחדים בתורה ובחכמה, אבל ערך החכמה שיהיה האיש חכם באמת, לא רק מוצא ידיעות, הוא דבר המתיחש רק לפי הכשרון הנפשי, ועמה יעזרו להוציא אל פועל ההשלמה הברורה, העמל והשקידה. ובאשר תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים שהוא דבר התלוי בטעם היושר והצדק הפנימי, על כן סגולת החכמה קשורה עם ערך הרגש הפנימי לעולם. (שם).

'יגעתי ולא מצאתי', הכוונה שהיגיעה מוציאה את הדבר לפועל. לכן המובן הוא שאם אדם יגע הוא מוצא. אבל כאן הרב אומר שלא היגיעה מוציאה את הדבר אל הפועל, אלא הכישרון הפנימי.

לא באנו לתת ציונים למי יש כישרון ולמי אין כישרון, אלא איך האמת יוצאת אל הפועל. היא יוצאת דרך ה'טעם' הפנימי של האדם, 'היושר והצדק' – הטעם הוא המדע הנצרך. למדע הנצרך אין לוגיקה שמפעילה אותו, הלוגיקה באה ממנו, העמל והעבודה באים ממנו. אז מה יש לו? יש לו טעם, 'טעם היושר והצדק'. יש משהו בתוך העולם הפנימי שלו שנותן לו טעם. למה האומן הזה מצייר ככה והאחר אחרת? כל אחד לפי הטעם שלו.

יש דוגמא לטעם כאשר הקב"ה מחזר אצל האבות, למצוא מי ילמד זכות על עם ישראל.⁶ יש שם ביטוי 'לא בסבי טעמא ולא בדרדקי עצה'. הסב זו הפנימיות, הפנימיות צריכה שיהיה לה טעם, זה מה שנותן לה את הכוח. אחרי הטעם, מגיע 'היושר והצדק הפנימי', 'היושר והצדק הפנימי הם ההתפשטות של הטעם, זה ה'עצה'.

סיכום ביניים

נסכם מה שראינו עד כה: הבאנו את המקור הזה כדי לראות דוגמא למדע נצרך. מדע נצרך הוא קשור לעולם הרגשי, הוא כישרון שנמצא באדם מראש, יש לאדם וודאות גדולה לגביו עד כדי כך שהוא יכול לעמוד מול נבואה של אספקליה מאירה. ובעצם הרב אומר שכל חכמה, מתחילה מהכישרון הפנימי, מהטעם. הטעם הוא מה שפותח את היחס לחכמה, הוא נותן לאדם את הכלים ואת היכולות לעשות את מה שהוא רוצה לעשות. ואם הוא מאוד מוכשר הוא יגיע למקומות גבוהים מאוד.

⁶ עין איה שבת, פרק תשיעי, קלז-קלח.

מה שחשוב לנו הוא, לראות איך המדע זורם – דרך החיים. החיים הם הדבר האמיתי, לכן המדע מתגלה בתוכינו, דרך העולם הרגשי שלנו.

אדם שמקשיב לטעם הפנימי שלו, נקרא שמעי ולא שכלי. זו הכוונה שהאמונה היא שמעית. בצלאל ידע להקשיב ללחש של הנפש ולתת לה ביטוי – זו האמנות שלו. אז נכון, גם אתה, בטהובן, רמברנט, שייקספיר ועוד יוצרים גדולים, ידעו לתאר את הדברים האלו, אבל הם תיארו את אלוהים רבים, הגדלות של בצלאל שהוא ידע לתאר את הקב"ה. אפשר לומר שהוא ידע לצרף אותיות שנבראו בהם שמים וארץ. זו הייתה הגדלות שלו.

אחרי שיש לאדם את הכישרון הזה, הוא גם צריך להוציא אותו לפועל. מן הסתם זה דורש הרבה לימוד. אבל זה מתחיל מכך שהחיים מופיעים באדם ויוצאים דרכו אל הפועל. בצלאל ידע להוציא את הכישרון לפועל, הוא ידע לתאר את השכינה ולבנות את המשכן באופן בו הקב"ה מתגלה במציאות. אבל בצלאל הוא רק דוגמא, הנושא שלנו הוא איך המציאות מופיעה דרך החיים. דרך אגב רואים שהסדר שהקב"ה ברא את העולם הוא, קודם כל מקום ואחר כך אורות, קודם כל גבורות ואחר כך חסדים, לכן בצלאל בונה קודם את המשכן ואחר כך את הכלים.

מלכות

אנחנו לא באים לשפוט את המציאות הרוחנית שמשנה רבינו השיג. הנושא שלנו הוא המדע הנצרך שלנו בעולם הזה, שהוא נמצא בדמיון וברגש. אני יכול להגיד שקוראים לזה 'מלכות', וכולם יגידו שהם מבינים. אבל אלו בסך הכל מילים – הרב מתאר מהי מלכות. אנחנו רוצים להבין את המהות של התופעה ולא רק את המציאות שלה. זה מה שהרב מסביר כאן, הוא מסביר איך השכינה נראית, איך המלכות של הקב"ה מופיעה בעולם. המלכות היא חיה והיא מופיעה דרך הרגשות והדמיונות של האדם.

זה מה שנקרא מדע ספרותי, מדע נצרך. יכול להיות שגם המדעים הגבוהים שהנשמה משיגה הם מדע נצרך, כיוון שגם לנשמה יש צרכים, אבל אנחנו כרגע מדברים על המדע הנצרך במובן הנפשי, במובן של העולם הזה. עשינו כאן מהפך גדול, להבין שאם אנחנו רוצים לפגוש את הריאליה ואת המציאות, זה בא דווקא דרך החיים, דרך האמנות, הספרות, השירה, המוזיקה.

דירה בתחתונים



המדרש אומר שעיקר דירתו של הקב"ה בתחתונים.⁷ אפשר לפרש את המדרש הזה באופן מאוד גשמי ומציאותי. כמו שהאדמו"ר האמצעי אומר, שהדבר שהקב"ה ברא בעצמו הוא הגוף, לכן הגוף יכול לפגוש את האור הסובב. כאן הרב מדבר על אותו דבר – על המלכות של הקב"ה שמופיעה בעולם – אבל קודם כל זה דבר חי, המלכות לא מופיע בצורה של דומם, של גוף, אלא בצורה של דמיון ורגש.

המדרגה של בצלאל היא תיאור של העולם הזה, אבל לא באופן של חיילים קוד'קים, אלא באופן של חיים טבעיים עשירים, של רגש ודמיון, של אמנות, אסתטיקה והרמוניה. המדרגה הזו קשורה גם לתחיית המתים, תחיית המתים היא מדרגה שהגוף והעולם הזה מאד חשובים.⁸

החכמה של בצלאל היא קודם כל הבסיס, היא העולמות שלנו, אבל יש בה גם אורות מאוד גבוהים – הדמיון יכול להשיג מדרגות של אור אין סוף. הדמיון הוא המלכות, הוא הכיסא של הקב"ה, אז הוא יכול להכיל בתוכו את הכל. לכן הדמיון יכול להכיל גם את האורות שאין להם כלים, שזו המדרגה של השיגעון שאיתה פתחנו את כל המהלך. הרב כותב במפורש, שמי שיכול להכיל את האורות שאין להם כלים, זאת כנסת ישראל, המלכות, 'ברוך שם כבוד מלכותו'.⁹

כפירה

נחזור למאמר שמדבר על המדעים הנצרכים:

כל ענין מדעי, שמאיזו סבה אין לו דרישה אצל בני האדם, ואי הדרישה הגיעה לידי מדרגה גדולה, הרי הוא נחשב כאלו אינו. ובלשון הרגילה היכולה להתלבש בספרות יקרא לזה שלילה והעדר, או כפירה. וכך הוא הענין של ידיעת האלהות. (מאמרי הראיה, עמ' 10, 'מהות הכפירה').

כלומר אם אין לבני האדם צורך לדבר מסוים, אז מבחינתם הוא לא קיים. אם יש להם אלוהים רבים ואין להם צורך לאור אין סוף – אז הם לא פוגשים אותו, כיוון שאין להם יחס לזה, אין מי שיפגוש את הדבר. הצורך הוא הטעם, ההרמוניה והאסתטיקה שיכולים לפגוש את התופעה. בלשון ספרותית, כשאין לאדם צורך, זה נקרא אין וכפירה.

⁷ מדרש תנחומא, נשא, טז.

⁸ עיין בעין איה ברכות, פרק ראשון, קמב.

⁹ עולת ראייה א, עמ' לא, 'ההופעות'; עולת ראייה ב, עמ' שמב, 'כשאנו אומרים'.

נאמר את זה אחרת: כל עוד שהאדם היה דתי והוא דיבר על יחס למשהו טרנסצנדנטי שמעבר אליו, וכל עוד שהאדם היה פילוסוף; אז יכול להיות שהוא יכול לפגוש את הקב"ה, או בסגנון של חוויה דתית, או בסגנון של ספקולציה פילוסופית. אבל ברגע שהוא חזר לדבר בשפה של ספרות, הוא לא פוגש את הקב"ה יותר. כאשר האדם יוצא מתוכו החוצה, הוא יכול להיות בפיוט וכאלו לגעת בקב"ה. אבל כאשר האדם חוזר לפגוש את האמת דרך החיים, לא נשאר לו כלום.

זה קשור לנקודה שדברנו בפעם שעברה. כשהרב מדבר על כך שהוא לא רוצה את העצם,¹⁰ הוא מתכוון לעצם שאנו משיגים בחוויה דתית או בספקולציה הפילוסופית – על זה אומרת הספרות שזה שלילה והעדר. לכן הרב אומר שהוא לא רוצה לדבר על עצם שאין לו אידיאלים, כיוון שעצם שאין לו אידיאלים הוא משהו מת, הוא ערום וחסר משמעות. כאשר אנחנו חוזרים לחיות חיים טבעיים, בכלל לא מובן על מה דברנו לפני כן ומה רצינו לומר בזה. לכן הרב אומר לא להתעסק בזה, כיוון שזה לא יתן שום דבר. האדם צריך לפגוש את האמת דרך החיים, ולא בחוויה או בפילוסופיה. אבל כשעם ישראל פוגש את הקב"ה, הוא פוגש אותו דרך החיים ואז בוודאי שיש שם עצם, אבל הוא עצם חי, יש לו חיים ורגשות.

איפה הכפירה הייתה עד עכשיו? היא תמיד הייתה, אבל בגלל שדילגנו על הרגש ועל הספרות, יכולנו לפגוש איזשהו אל. אבל באמת לא פגשנו כלום, מכיוון שכדי לפגוש את האמת צריך לחיות, ומה שלא בא דרך החיים ודרך הצרכים של החיים, הוא לא אמיתי. לכן אומות העולם לא פוגשות את הקב"ה, ההויה הוא לא האלוהים שלהם, האלוהים שלהם הוא אלוהים רבים. לכן מבחינתם ניתן להפריד בין דת למדינה, בין החוויה הדתית לבין ההויה החילונית, זה דבר טבעי ופשוט.

באגרת שהרב כותב ומסביר את המאמר דעת אלוקים,¹¹ הוא אומר שוודאי שהוא לא התכוון להגיד שאין עצם. להיפך מי שחידש בעולם שיש עצם, זה עם ישראל. אבל אם רוצים לפגוש את הקב"ה חייבים לחיות – וככל שאדם יותר חי, הוא יותר פוגש את הקב"ה. בדיוק כמו שככל שאדם יותר חכם הוא יותר פוגש את החכמה, וככל שהוא יותר בעל כישרון של אסתטיקה הוא שומע יותר את היופי. ככה גם כלפי הקב"ה, ככל שאדם יותר חי, אז הקב"ה יותר נמצא בתוכו. החיים זה מה שנקרא אצל הרב 'תארים' ו'אידיאלים', לכן אי אפשר לפגוש את העצם בלי התארים.

¹⁰ מאמר 'דעת אלוהים', עקבי הצאן, עמ' קלא; קלה-קלו.

¹¹ מאמרי הראיה, עמ' 507.



הרב משתמש שם בביטוי גרעין:

לשנן אנו צריכים תמיד. שיסוד עריגתנו הטבעית הפנימית, שהיא כל החיים שלנו. כל הויתנו, היא דוקא העריגה אל העצמיות האלהית. שגרעינה הזעיר נטוע הוא בנשמת האדם גם היותר ילדותית. אלא שהיא חסרה את הארת הדרכים, שעל כן היא שוממה ביחס להארת החיים התרבות האנושית. (מאמרי הראיה, עמ' 507).

העריגה לקב"ה היא חיים, ויש לה גרעין שנטוע בנשמת האדם. על הגרעין הזה כבר דברנו בשיעור הקודם, אמרנו שהוא גרעין של שעורה, שהיא מאכל בהמה. התחלנו מהלך בשביל להבין מהו גרעין.

המחשבה

אחרי שעם ישראל אומרים למשה שהם רוצים לקבל תורה, כתוב 'וישב משה את דברי העם אל ה'". הרב מסביר את הפסוק הזה (ובהמשך הוא יסביר מהו הגרעין, שממנו צומח אילן):

המחשבות הקדושות בקדושה פנימית נצחית, בכל מקום שהן עומדות עומדות הן בצביון ובמעלתן. רק דברים ארעיים ומוגבלים, דברי חפץ גופניים וזמניים, הם יפשוטו צורה עצמית ויפסדו מערכם, בהיות הנושא מתעלה למעלה עליונה מאותה המעלה שעמד עליה, בעת אשר נצטיירו הדברים בצורה הקטנה והפשוטה. אבל דברי האמת העליונים, אור ד', הארת היש האמיתי וזיו החיים האלהיים, כמו שבכל גודל שיהיו, עדיין לא הגיעו למדת גדלן, כי "שמים לא זכו בעיניו", כן בכל קוטן שיהיו, אינם נפחתים מערכם. (עין איה שבת, פרק תשיעי, מז).

אנחנו כבר יכולים לדעת שכשהרב כותב 'מחשבות', הוא לא מתכוון למחשבות של לוגיקה וספקולציה, אלא הוא מתכוון להווייה ספרותית.

המחשבה היא משהו שקודם לדיבור, לא רק שהיא קודמת לדיבור, היא קודמת גם למחשבה דיבורית.¹² המחשבה שלנו בדרך כלל עובדת במבנים של הדיבור, אבל יש מחשבה מקורית שהיא אפילו לא מחשבה דיבורית. רואים שיש כאן משהו שקשור

¹² עין איה שבת, פרק שמיני, לה.

לעולם הספרותי שלנו – משהו פנימי שאין לו גבולות וגדרים, אין לו משפטים ומילים, ויכול להיות שגם אין לו אותיות, זה משהו מאוד היולי שנקרא מחשבה.

המחשבות הקדושות האלו 'בכל מקום שהן עומדות, עומדות הן בצביוןן ובמעלתן'. הכוונה היא לא רק שהן לא משתנות, אלא שאפילו אם נפעיל עליהן את האנרגיות הכי קשות, לא נצליח לפעול עליהן מכיוון שזו מהות, זה דבר עצמו. זה קצת כמו שדיברנו על הטעם, שיש לאמן את הטעם הפנימי והלימוד רק מוציא אותו אל הפועל. הטעם הוא העיקר, והוא דוחף את הכל. זו הכוונה אצלנו, כשהרב כתב 'שהן עומדות בצביוןן ובמעלתן'.

קדושה נצחית

'המחשבות הקדושות בקדושה פנימית נצחית'. מהן מחשבות נצחיות?

הזכרנו כבר את הספר 'גוליבר'. אחד המקומות שגוליבר מגיע אליהם, הוא מקום שיש בו אנשים שחיים לנצח. כשהוא מגיע לשם הוא מאוד מתפעל מכך שאפשר לחיות לנצח, אבל אנשים שם אמרו לו שזה נורא ואיום, בגלל שאם אדם מטומטם נאלץ לחיות לנצח, הוא רק נעשה יותר ויותר מטומטם. 'נצח' במובן הזה הוא איזשהו מאובן היסטורי, משהו שנמצא כבר עשר מיליון שנים ושום דבר לא פועל עליו.

ודאי שלא מדובר כאן על נצח כזה, שהוא משהו שתקוע לנצח. המחשבות הנצחיות הן מהות שכל הזמן נשארת חיה וקיימת, כל הזמן יש בה חידוש ורעננות. המילים 'חידוש' ו'רעננות' קצת חלשות בשביל לתאר את הנצח, הנצח הוא הקיום עצמו. הקיום הוא כל הזמן תוסס ומחדש.

הנצח הוא קצת כמו להגיד ששם הוי' הוא כל הזמן בהווה. מכיוון שהוא תמיד בהווה, הוא גם מהווה הכל, היה הוה ויהיה.

דברי חפץ זמניים

לעומת המחשבות הנצחיות, כל שאר המחשבות הן 'דברים ארעיים ומוגבלים, דברי חפץ גופניים וזמניים, הם יפשטו צורה עצמית ויפסדו מערכם, בהיות הנושא מתעלה למעלה עליונה מאותה המעלה שעמד עליה'.

כמו שהסברנו על חכמי המחקר. חכמי המחקר צריכים לדעת שאפילו שהם בנו את המבנה הכי הגיוני והכי יפה שיש, בסוף הוא יעלם. יכול להיות שהחכמה שהוא הגה תחזיק מעמד

אלף שנה, אבל בסוף השיטה הפילוסופית תשתנה ותתחלף בשיטה אחרת. כיום זה כבר רץ, כל ארבעים-חמישים שנה מתחלפת שיטה פילוסופית. המשלנו את זה לרכבת שנוסעת במהירות, וכל הזמן חולפות על פניה סצנות אחרות.

למה התודעות מתחלפות? בגלל ש'הנושא מתעלה למעלה עליונה מאותה המעלה שעמד עליה'. הנושא הוא האדם, שהתודעה שלו מתעלה. האדם כל הזמן נמצא בתהליך של סובלימציה, לכן מה שהוא הבין שלשום, כיום הוא כבר לא נכון, מכיוון שהוא התפתח. אין כאן משהו שלילי, אלא שמדובר על דבר חי, שתמיד מתחדש.

שמים לא זכו בעיניו

'אבל דברי האמת העליונים, אור ד', הארת היש האמיתי וזיו החיים האלהיים, כמו שבכל גודל שיהיו, עדיין לא הגיעו למדת גדלן, כי "שמים לא זכו בעיניו", כן בכל קוטן שיהיו, אינם נפחתיים מערכם'.

קודם כל כדאי לשים לב לביטוי 'הארת היש האמיתי'. מדובר על הקב"ה שמאיר לעולם. אלו הן 'המחשבות הקדושות'.

'בכל גודל שיהיו, עדיין לא הגיעו למדת גדלן'. לא משנה איך תצייר אותן, גם אם תצייר אותן במובן הכי רחב, עדיין לא הגעת למידת גדלן, מהסיבה שמידת הקודש היא תמיד שוחקת.¹³ כלומר, כל הסבר שניתן, אנו יכולים להיות בטוחים שהוא עדיין לא מספיק גדול. לכן כשיש הסבר רוחני שמסביר יותר טוב, הוא ודאי צודק, ואם אחר כך יהיה הסבר יותר טוב, הוא יותר צודק – תמיד יש עוד ועוד, בגלל שהארת היש היא מעיין נובע שכל הזמן מאיר. יש כאן משהו שהוא מעבר לכל הסבר, זוהי הארת הנצח, לנצח אין גבול, הוא קיומי מאוד והוא כל הזמן שופע.

האורגן הרוחני

'כמו שבכל גודל שיהיו, עדיין לא הגיעו למדת גדלן, כי "שמים לא זכו בעיניו", כן בכל קוטן שיהיו, אינם נפחתיים מערכם'. יש כאן דבר שגם אם אדם נמצא במדרגה הכי גבוהה שיש, הוא לא מצליח להסביר אותו. הדבר הזה הוא המהות, אלו 'המחשבות הקדושות', 'הארת היש האמיתי'.

¹³ בכורות, דף ה, ע"א. עיין בעולת ראייה ב, עמ' מט, 'זביום השבת', שני עשרונים'.

זה מה שאנחנו רוצים להסביר על הגרעין, הגרעין נמצא מעבר לכל מה שאדם יכול להגיד, והוא הכל, אין משהו אחר. הגרעין נמצא בהתחלה באמצע ובסוף. ההתחלה היא במובן של הגרעין שניתן לזרוע וממנו הכל מתחיל. האמצע במובן של הגרעין שנמצא בתוך הפרי. ובסוף במובן שניתן לקחת את הגרעין הזה ולהתחיל הכל מחדש.

במאמר העקרים¹⁴ הרב מדבר על כך שיש אורגניזם רוחני. המשמעות של אורגניזם רוחני היא שיש רק דבר אחד – אני. אני חושב, אני הולך, אני שמח, אני עצוב וגם – אני חוטא ואני נמצא בחולשה – אבל זה אני. בכל מקום אפשר למצוא את אני. לכן גם כשאדם אומר חטאתי, הוא לא מתכוון שהפסיכולוג שלו חטא, הוא גם לא מתכוון שאבא או סבתא שלו חטאו, אלא הוא אומר אני חטאתי. האני הוא הגרעין שאנחנו מדברים עליו, שנמצא בהתחלה, באמצע ובסוף. אלו המהות והעצמיות שנמצאות בכל מקום, אפילו שאדם לא יודע להגדיר אותן.

הרב מביא שם שני פסוקים, 'אשרקה להם ואקבצם' (זכריה, י"ה) ו'אל תראי תולעת יעקב' (ישעיה, מא, יד). 'אשרקה' זה אותיות ש-ר-ק, זו שירה הפוכה, שמתחילה מהסוף, מהמלכות, והיא השירה הכי גבוהה.¹⁵ וגם ה'תולעת' קשורה למלכות, היא המדרגה של דוד מלך.

אברהם אומר על עצמו 'אנכי עפר ואפר' (בראשית, יח, כז), משה אומר על עצמו 'ונחנו מה' (שמות, טז, ז), ודוד אומר על עצמו 'ואנכי תולעת' (תהילים, כב, ז). אלו מדרגות של ענווה. אבל ענווה אצל הרב, איננה תחרות מי יותר שפל ומי יכול לתאר את עצמו בצורה יותר מכווערת. הענווה היא משהו מיוחד, תולעת הכוונה שגם אם נחתוך אותה לחתיכות, כל חתיכה יכולה לחיות בפני עצמה. אותו דבר הענווה, בכל נקודה יש את הקב"ה, בכל נקודה יש שירה. זו המשמעות שבכל נקודה יש 'אני'.

לדוגמא: כששאלו את היידגר, אם הוא יכול להגדיר את האני שלו. הוא אמר שהוא לא יודע, הוא גם לא מרגיש בעיה עם העובדה שהוא לא יודע להגדיר את האני שלו – כמו שכל אדם פשוט מרגיש שיש לו אני. לפעמים עדיף להיות איש פשוט ולא לדעת להסביר מה זה אני.

אפשר לומר שאברהם עדיין נמצא קצת מבחון, לכן הוא אומר 'עפר ואפר'; משה ואהרון כבר נמצאים על הגבול, לכן הם אומרים 'נחנו מה'; ואילו דוד כבר חי בפנים – הוא מכיר שהקב"ה מחיה את הכל, לכן 'אין עוד מלבדו'. 'אין עוד מלבדו' במובן הזה הוא מאוד

¹⁴ מאמרי הראיה, עמ' 14-15.

¹⁵ עיין בטור או"ח סימן רפו, על מוסף של שבת שמסודר בסדר תשר"ק, 'תכנת שבת רציית קורבנותיה צוית'.



מיוחד. הוא שונה מ'אין עוד מלבדו' שאומר שיש רק הקב"ה ולאדם אין משמעות, ושונה מ'אין עוד מלבדו' שאומר שהכל בטל, ה'אין עוד מלבדו' במובן הזה אומר שהכל הוא הקב"ה, ואז יוצא שכל דיבור, כל מחשבה וגם כל חולשה, הן הקב"ה עצמו. אין משהו אחר. הקב"ה מתגלה באדם – זו המשמעות שיש רק אני. גם אם חותכים את זה לחתיכות, ומה שנשאר כאן הוא מאוד נמוך, עדיין נמצא שם הגרעין.

זו המשמעות לכך שהמלכות היא באמצע. מצד אחד יש 'אור ישר' ומצד שני 'אור חוזר' והקב"ה צמצם את עצמו באמצע. כל המבנה הזה שתיארנו, והעובדה שיש נקודה מרכזית שתמיד היא טהורה, מאפשרת את המחשבה משמאל לימין¹⁶ שהיא האור החוזר אצל הרב. המחשבה משמאל לימין עובדת עם הדעת. הדעת היא של הקב"ה, אבל היא נמצאת בתוך התודעות שלנו, בכל מקום שאנחנו נמצאים – כיוון שהקב"ה נמצא בכל מקום, 'אין עוד מלבדו'.

'כמו שבכל גודל שיהיו, עדיין לא הגיעו למדת גדלן, כי "שמים לא זכו בעיניו", כן בכל קוטן שיהיו, אינם נפחתיים מערכם'. 'קוטן' הכוונה לאדם שנמצא במקום הכי שפל, הוא יושב במצרים, עובד עבודה זרה, ובכל זאת יש לו נקודה שלא ניתן לגעת בה. הנקודה הזו היא הגרעין שאנחנו מדברים עליו.

'זיו החיים האלהיים'. הביטוי 'זיו' קשור לחופש, הוא המפעל החופשי של האדם. לכן 'הצדיקים יושבים ונהנים מזיו השכינה'. הם יושבים ונהנים ממה שהם עצמם עשו, שזה מה שמעטר את השכינה.¹⁷

החפץ הפנימי

והלב בשביב טהרתו, כשהוא פונה בחפצו הפנימי אל העריגה האלהית, יש בו כבר אור חיים מאור חכמה של מעלה, שכל ההצעות של הדרישות והמדעים לא יבאו כי אם לסמן את אותם הערכים, שבצורה חיה ועצמית, מונחים הם כבר באותו הלב התמים הדורש את אלהים, מחפץ טבעי, טהור, חפשי ועצמי. (שם).

החפץ הוא המקום הכי חופשי שיש אצל האדם, כמו אצל הקב"ה: 'לעת נעשה בחפצו כל, אזי מלך שמו נקרא'. לכן גם האיש המלוכלך והמכוער יכול להזיז הכל הצידה ולערוג כלפי מעלה.

¹⁶ אורות הקודש א, עמ' סט.

¹⁷ עין איה ברכות, פרק שני, סד.

'שיר' זה נוטריקון, 'שכל יכולת רצון'.¹⁸ לכאורה היה צריך להיות הפוך, שכל-רצון-יכולת, בגלל שקודם כל אדם מבין, אחר כך הוא רוצה, ואז יש לו את היכולת לעשות. אבל בכל זאת אומרים 'שיר' ולא 'שיר'. הסיבה היא שהיכולת היא כמו החפץ, יכולת פירושה שאדם מצמצם את עצמו, ואז הוא יכול גם לממש את עצמו. לכן 'שיר' הוא המחשבה משמאל לימין, זה הגרעין שממנו הכל צומח.

'הלב בשביב טהרתו'. אצל הרב הלב הוא עולם היצירה ולא הנפש הבהמית, בלב יושבת הרוח ובה נמצאת הבחירה החופשית של האדם. אז יש כאן אדם שנמצא בתוך החטא, אבל יש לו בחירה. לכן יכול להיות אדם שהנפש שלו נמצאת במקום מאוד נמוך, אבל יש לו עריגה, עריגה פירושה שהלב בוחר לערוג לקב"ה, היא תחילת התהליך של האדם. תחילת התהליך הוא כשאדם רוצה להבין, רוצה לפגוש את הקב"ה. היינו עלולים לחשוב שהערגה הזו היא שום דבר, כיוון ש%99 מהאישיות שלו עדיין רעה, אבל הרב אומר אחרת.

כשאנחנו מדברים על הערגה הזו, מדובר על גרעין של שעורה, שנמצא בתוך גללים של חמור. אבל הגרעין הזה, אם הוא 'פונה בחפצו הפנימי אל העריגה האלהית', אז יש בו כבר אור חיים מאור חכמה של מעלה'.

יוצא כאן, שכמה שאדם אזוק באזיקים של תאוות ויצרים, חולשות ונפילות, בתוך כל האזיקים האלו יש לו את הלב התמים, שהוא חופשי ועצמי. בנקודה הזו לא ניתן לגעת, לא בגודל שלה ולא כשהיא מגיעה למקומות נמוכים. כיוון שהיא האני, זה הכתר, אותו לא ניתן להגדיר. כשהרב מדבר על חופש הוא מתכוון לאור אין סוף,¹⁹ לכן בכל מקום שאדם נמצא, גם הגרעין נמצא והדעת יכולה להתחיל לטפס למעלה. זה תהליך מאוד קשה, כיוון שאדם צריך להשתחרר מכל הרפש שהוא נמצא בו, אבל יש לו את הנקודה החופשית והעצמית הזו.

האילן

אמנם אף על פי שהדברים הנמוכים בהשגת כל העם וציוורם הנם תמיד עומדים במעלתם העליונה, אלא שההתקטנות היא רק קטנות כמותית, מכל מקום הרי הם דומים לערך הגרעין טרם שנצמח ממנו האילן השלם וכל הסתעפויותיו, והם זקוקים לאיש עליון אשר יביא את הדברים שביושר הלב, המכוונים לאור אין סוף העליון ב"ה, אל מקורם

¹⁸ אורות הקודש ג, עמ' קו.

¹⁹ עקבי הצאן, עמ' קנג-קנד, סוף מאמר 'עבודת אלוהים'.



העליון, ויפרחו אז בפאר הסתעפויותיהם ושריגי פרטיהם המראים
את כחם. (שם).

מה שחשוב כאן, ששום מעשה ושום התקיימות מהמקום שבו האדם נמצא, לא יכולים
לעקור את הנקודה הזו.

איש עליון

הרב משתמש בכיטוי 'איש עליון', בפשטות הכוונה לתלמיד חכם ולא לרב'ה. הכוונה שיש
באדם נקודה של 'אין עוד מלבדו', והנקודה הזו היא חופשית, היא הרוח שלו, היא עולם
התודעה והתבונה שלו. אדם יכול לקחת את הנקודה הזו וללמוד, לדבר ולשוחח,
ליצור יחש. הקב"ה שמתגלה בתור אלוקים חיים יכול לדבר עם הנקודה הזו, והוא מרים
אותה לאט לאט.

יש על הנקודה הזו מחלוקת בין בית הלל לבית שמאי – לעולם יהיה אדם ענוותן כהלל
ואל יהיה קפדן כשמאי.²⁰ הרב מסביר שהענווה היא נקודת האיכות של האדם. זו התכונה
שנמצאת גם בגודל וגם בקוטן. 'בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה, שם אתה
מוצא ענוותנותו',²¹ לכן הלל אומר שהוא רוצה את נקודת האיכות של האדם.

כשאדם מגיע לישיבה של שמאי, כבר מרחוק הוא מרגיש את האווירה הטובה, את
החיבוק, את החום והאהבה. זאת קפדנות, קפדנות איננה כעסנות. עובדה שישנם הרבה
אנשים שמקפידים מאוד בהלכה, אבל גם במידות ובהופעה האלוקית שלהם. הרב אומר
שקפדנות היא הדבר עצמו, הטוב עצמו. הקב"ה מלא רחמים וחסד, אדם שדבק במידה
הזו, לא צריך לצעוק שאבעס ולא לזרוק אבנים, להיפך, הוא מקרין חום והאהבה.

אבל אצל הלל זה בדיוק הפוך. אדם שנכנס לישיבה של הלל, פירושו של דבר שהוא
רוצה לשוחח, הוא רוצה להבין, הוא רוצה ליצור יחש – זה דבר מאוד קשה, מכיוון
שרוצים להבין דברים גדולים ולא תמיד מבינים. לכן כבר מרחוק מרגישים את המתח
הגדול שיש שם.

הרב אומר שהלל רצה להפוך את הרע לטוב. להפוך את הרע לטוב זה דבר מאוד קשה,
זה דורש להשתנות. הרבה יותר קל להיסחף, מאשר שתהיה לאדם נקודה חופשית
שצריכה לבחור.

²⁰ שבת, דף ל, ע"ב; עין איה שבת, פרק שני, קיב.

²¹ מגילה, דף לא, ע"א.

גם כשהרב אומר שיש לאדם כנפי רוח²² ושיאמין בעצמו,²³ פירוש של דבר שיש לו הרבה עבודה לעשות. להיות שמח זה עדיין לא נקרא להאמין בעצמו, להאמין בעצמו זה אומר שיש אפשרות להשתנות. כמו שהרב אומר כאן, יש לאדם לב ובלב שוכנת הרוח, לכן גם כשאדם נמצא במקום הכי שפל יש לו רוח, עם הרוח הזו הוא יכול לדבר, לשוחח, הוא יכול להסביר דברים והוא יכול להשתנות. להשתנות זה כואב מאוד. לעזוב את הבית, את המולדת, את המקום שבו אדם גדל וללכת למקום חדש – זה הדבר הכי קשה שיכול להיות.

זו הכוונה של הרב כשהוא מדבר על 'איש העליון'. 'הם זקוקים לאיש עליון אשר יביא את הדברים שביושר הלב – אל מקורם העליון'. 'יושר הלב' זו העצמיות של האדם, הדעת שלו. פירושו שאדם לא מתהדר חיצונית. הדברים שביושר הלב, 'מכוונים לאור אין סוף'. יושר הלב מקביל לאור אין סוף, הוא הכתר. כמו שהסברנו מקודם.

התהדרות חיצונית

כתוב על יוסף שהוא לא התהדר חיצונית. המשמעות איננה שהוא היה צדיק ולא רצה שאנשים יקנאו בו, לכן הוא השתמש בלבוש צנוע ולא מהודר. אלא הכוונה ב'לא להתהדר', היא להיות בדיוק במקום שלך.²⁴ כשיוסף לא התהדר זה היה ביחס לאמת האלוקית. ככה הרב מסביר גם את הענוותנות, ענוותן יודע את המעלות שלו ואת החסרונות שלו.²⁵ זה דבר מאוד קשה, רק אדם מיוחד כמו הלל, מסוגל לראות את המעלות שלו ואת החסרונות שלו. בדרך כלל קשה לקבל ביקורת, אבל ענוותן יכול לקבל ביקורת בגלל שהוא רואה גם את המעלות שלו וגם את החסרונות שלו. אדם כזה כל הזמן עסוק בלהתעלות, וזה מה שנותן לו את הכוח. זה נקרא יושר הלב.

²² אורות הקודש א, עמ' פג-פד.

²³ אורות התורה, פרק יא, ב. ובעוד הרבה מקומות.

²⁴ פנקס יג, יא.

²⁵ מוסר אביך, פרק ג, ה.